

Archeologisch bureauonderzoek

**Plangebied Kenniskwartier
Stadsdeel Zuideramstel**

BO 10-039 Amsterdam 2010

Inhoud

Samenvatting	4
Inleiding	5
1 Administratieve gegevens plangebied	6
1.1 Administratieve gegevens	6
2 Wet- en regelgeving	7
2.1 Algemeen	7
2.2 Nationale regelgeving	7
2.3 Provincie Noord-Holland	8
2.4 Gemeente Amsterdam	8
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie	10
2.6 Situatie bestemmingsplangebied Kenniskwartier	12
3 Bodemkunde en historie	13
3.1 Algemeen	13
3.2 Historisch-topografische inventarisatie	14
3.2.1 Ontginningen	14
3.2.2 Bebouwing langs de Amstelveenseweg	16
3.2.3 Verstedelijking	16
3.3 Archeologische inventarisatie	17
4 Archeologische verwachtingskaart	19
5 Archeologische beleidskaart	22
Conclusie	24
Bronnen	25

Samenvatting

Bureau Monumenten & Archeologie (BMA) heeft in opdracht van het Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam en het projectbureau Zuidas een archeologisch bureauonderzoek uitgevoerd voor het plangebied Kenniskwartier. Dit is bedoeld om het cultuurhistorische verleden van het plangebied in kaart te brengen en daarmee een beeld te krijgen van de archeologische sporen die in de bodem aanwezig kunnen zijn.

De historisch topografische kartering heeft geresulteerd in een overzicht van archeologische informatie over de ontwikkeling van het Kenniskwartier. Van dit ruimtelijke en landschappelijke beeld is een archeologische verwachting opgesteld die omgezet is naar een beleidskaart. De kaart biedt een specificatie van de beleidsregels en maatregelen voor de vereiste archeologische monumentenzorg.

De beleidskaart maakt onderscheid tussen een zone met een hoge archeologische verwachting, een zone met een lage archeologische verwachting en een zone die vrijgesteld is van verder archeologisch onderzoek. Elke zone kent een specifieke normering om vast te stellen of en in welke mate eventueel archeologisch veldonderzoek nodig is in eventuele bouwplanontwikkeling. Een specificatie van deze beleidsregels per zone is te vinden op de beleidskaart (p 22 en 23).

Voor het gehele plangebied geldt de wettelijke meldingsplicht. Dit houdt in dat ook in geval geen archeologisch vervolgonderzoek is vereist en toch bodemvondsten ouder dan 50 jaar worden aangetroffen dit aan Bureau Monumenten en Archeologie gemeld moet worden zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen kunnen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Inleiding

Het archeologisch bureauonderzoek van Bureau Monumenten en Archeologie (BMA) betreft een inventarisatie van archeologische c.q. cultuurhistorische waarden binnen het plangebied Kenniskwartier, stadsdeel Zuideramstel. Uitgaande van deze waardestellende inventarisatie wordt het beleid vastgesteld voor het behoud en/of documentatie van eventuele archeologische overblijfselen in verband met toekomstige plannen.

Het archeologisch bureauonderzoek vindt plaats in het kader van de herinrichting van het Kenniskwartier. De voorliggende waardestelling is gebaseerd op een historisch topografische inventarisatie van kaartmateriaal, publicaties en archiefbronnen, in samenhang met archeologische informatie over vergelijkbare locaties in de directe omgeving.

In het bureauonderzoek komen het nationale, provinciale en gemeentelijke archeologiebeleid (hoofdstuk 2), de historische en archeologische achtergronden (hoofdstuk 3) en de archeologische verwachting van de plangebieden (hoofdstuk 4) aan de orde, gekoppeld aan een beleidskaart (hoofdstuk 5) waarmee wordt gespecificeerd of en in welke mate archeologische maatregelen binnen (toekomstige) planontwikkeling vereist zijn.

1 Administratieve gegevens plangebied

Het plangebied Kenniskwartier wordt in het noorden begrensd door de snelweg A10, in het oosten door de Buitenveldertselaan, in het zuiden door de Arent Janszoon Ernststraat en de Overijsselweg en in het westen door de Amstelveenseweg.

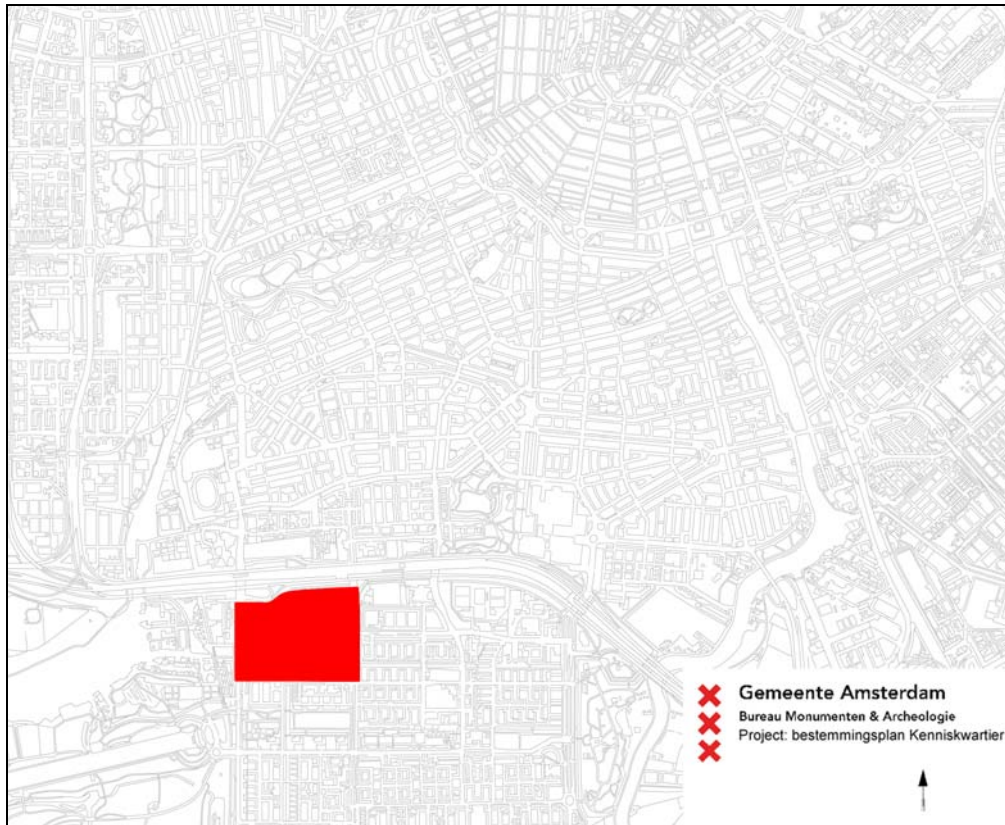
1.1 Administratieve gegevens

Opdrachtgever	Ontwikkelingsbedrijf Gemeente Amsterdam
Contactpersoon	dhr. C. Bruijns
Adres	Postbus 1104
Postcode / plaats	1000 BC Amsterdam

Plangebied

Provincie	Noord-Holland	Gemeente	Amsterdam
Plaats	Amsterdam	Kaartblad	25D
ARCHIS meldingsnr.	40252		
X-coördinaat NO	119.685	Y-coördinaat NO	483.480
X-coördinaat ZO	119.689	Y-coördinaat ZO	482.803
X-coördinaat ZW	118.874	Y-coördinaat ZW	482.829
X-coördinaat NW	118.881	Y-coördinaat NW	483.334

Locatie

1 Plangebied Kenniskwartier (rood).

2 Wet- en regelgeving

2.1 Algemeen

Het archeologische erfgoed bestaat uit voorwerpen en structuren die in de bodem bewaard zijn. Ook landschappelijke of infrastructurele elementen kunnen een archeologische waarde hebben. Deze materiële overblijfselen vormen een onderdeel van onze leefomgeving waarvan het behoud in de bodem of documentatie op maat gesneden maatregelen vergen. Het archeologische bodemarchief levert een bijdrage aan de cultuurhistorie van onze stad en maakt de beleving van het verleden bovendien tastbaar.

Vanwege de ruimtelijke aard van archeologische sporen en vondsten in de bodem heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wijziging van de Monumentenwet 1988 met ingang van 1 september 2007 is de zorg voor het archeologisch erfgoed geïntegreerd in ruimtelijke ordeningsprocessen. Een essentieel uitgangspunt van de nieuwe wet is dat het erfgoed in de bodem beter wordt beschermd. Dit betekent dat in ruimtelijke ontwikkelingen vroegtijdig rekening wordt gehouden met archeologisch erfgoed. Als behoud in de bodem geen optie is, dan is, voorafgaand aan de bodemverstoring, onderzoek nodig om archeologische overblijfselen te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. In de dichtbebouwde stedelijke omgeving is in de praktijk doorgaans sprake van deze laatste optie.

2.2 Nationale regelgeving

Aan het einde van de jaren tachtig groeide het besef dat archeologische vindplaatsen in Europa ernstig werden aangetast door grootschalige infrastructurele werken, de toename van bouwlocaties en de intensivering van de landbouw. Om het archeologische erfgoed beter te beschermen hebben de Europese ministers van Cultuur in 1992 het Verdrag van Valletta opgesteld (ook bekend als het Verdrag van Malta).

Een essentieel uitgangspunt van dit verdrag is dat behoud van archeologisch erfgoed in de bodem (in situ) in iedere fase van planontwikkeling dient te worden meegewogen. Als behoud in de bodem (bv door middel van technische maatregelen en/of planaanpassing) geen optie is, dient het bouwplan te voorzien in maatregelen om archeologische overblijfselen op een juiste wijze (volgens de wettelijk verplichte Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie) te documenteren en de informatie en vondsten te behouden. Het verdrag stelt de initiatiefnemer van een ruimtelijk plan, dat bodemverstoring tot gevolg heeft, verantwoordelijk voor de planologische en de financiële inpassing van archeologisch onderzoek. De nieuwe wet ter uitvoering van dit verdrag, de Wet op de archeologische monumentenzorg (Wamz)¹, is per 1 september 2007 definitief van kracht.

Op grond van de Wet op de archeologische monumentenzorg zijn vier wetten gewijzigd: de Monumentenwet 1988, de Ontgrondingenwet, de Wet milieubeheer en de Woningwet. De Wet op de Ruimtelijke Ordening bevatte al voorschriften om meer rekening te houden met archeologie ten behoeve van kwaliteitsverbetering van ruimtelijk beleid. Dit betekent o.a. dat elk bestemmingsplan

¹ Stb. 2007, nr. 42.

op archeologisch beleid zal worden getoetst.² Vanwege het ruimtelijke karakter van het bodemarchief heeft het archeologische beleid raakvlakken met dat van de ruimtelijke ordening. Door de wetswijzigingen worden archeologische belangen vanaf het begin van de besluitvorming in de ruimtelijke ordening meegewogen. Ondanks de getroffen maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevalsvondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de meldingsplicht van kracht.³

2.3 Provincie Noord-Holland

Per 1 juli 2008 is de nieuwe wet Ruimtelijke Ordening (Wro) in werking getreden. Hierdoor is de verhouding tussen de provincie en de gemeenten gewijzigd. In het beleidskader Landschap en Cultuurhistorie Noord-Holland omschrijft de provincie haar rol.⁴ Hierbij staat de samenwerking met gemeenten op basis van gemeentelijke en de provinciale structuurvisie centraal. Tevens handhaaft de provincie de Belvédère-benadering, waarin behoud van cultuurhistorie door ontwikkeling wordt nagestreefd. Als toetsingskader voor bestemmingsplannen en projectbesluiten met een Beeldkwaliteitplan hanteert de Provincie tevens het beleidskader en het streekplan. Op grond van de Wro dienen gemeenten bij de vaststelling van bestemmingsplannen, projectbesluiten en beheersverordeningen de Provinciale Ruimtelijke Verordening in acht te nemen.

In het beleidskader is opnieuw de Cultuur Historische Waardenkaart (CHW) opgenomen, waarin gebieden, die naar verwachting archeologisch waardevol zijn, zijn aangewezen als provinciale archeologische attentiegebieden. De waardestellingen van de CHW zijn bedoeld als primaire algemene indicaties die per specifiek plangebied nadere invulling en precisering behoeven.

De provinciale beleidsintentie is om invulling aan de primaire doelstelling van het Verdrag van Malta te geven en archeologische reservaten aan te wijzen. Deze gebieden dienen om archeologische monumenten duurzaam te beschermen en te beheren en daarmee voor toekomstig onderzoek te bewaren.⁵ Daarnaast betreft de provincie nadrukkelijk culturele waarden, waaronder ook archeologie, bij de realisatie van de ruimtelijke- en stedelijke vernieuwing.

2.4 Gemeente Amsterdam

In aansluiting op het rijks- en provinciaal beleid besteedt de gemeente specifieke aandacht aan vroegtijdige inpassing van archeologie in de ruimtelijke ordeningsprocessen.⁶ Uitgangspunt hierbij is een kwalitatief adequaat beheer van het cultureel erfgoed met aandacht voor een efficiënte voortgang van bouwprocessen en kostenbeheersing. Tegen deze achtergrond is de afdeling Archeologie BMA in 2001 gestart met een nadere inventarisatie van archeologische verwachtingen in elk afzonderlijk stadsdeel. Hiertoe worden onder meer verschillende historische kaartbeelden van het stadsdeelgebied met elkaar vergeleken. Deze inventarisatie is bedoeld als een verfijning van het verwachtingsbeeld van de Archeologische Monumenten Kaart (AMK) en de Cultuur Historische

² Artikel 38a lid 1 van de gewijzigde Monumentenwet schrijft hierover dat *De gemeenteraad bij vaststelling van een bestemmingsplan als bedoeld in artikel 3.1 van de nieuwe Wet op de Ruimtelijke Ordening en bij de bestemming van de in het plan begrepen grond, rekening houdt met de in de grond aanwezige dan wel te verwachten monumenten.* Met 'monument' wordt hier een (onbeschermde) archeologisch monument bedoeld, ofwel *alle terreinen welke van algemeen belang zijn wegens hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde* (art. 1 Monumentenwet).

³ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

⁴ Provincie Noord-Holland 2006.

⁵ Van Eerden 2008, 14-15.

⁶ BMA 2005, 58.

Waardenkaart (CHW) van de provincie Noord-Holland, en de landelijke Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW) waarin de stedelijke gebieden niet gekarteerd zijn.

De nieuwe wetgeving schrijft voor dat bij vaststelling van een nieuw bestemmingsplan altijd een nadere waardestelling nodig is van de aanwezige archeologische verwachting in de vorm van een bureauonderzoek. Dit bureauonderzoek behelst een specificatie van eventuele archeologische waarden binnen een specifiek plangebied en een advies met betrekking tot het daarbij behorende beleid en/of te nemen maatregelen. Bij de formulering van het beleid staat altijd een realistische balans tussen het archeologische belang ten opzichte van de voortgang van het ruimtelijke ontwikkelingsproces in de stad centraal.

De bescherming van (verwachte) archeologische waarden kan in een bestemmingsplan (o.a.) worden geregeld met een aanlegvergunning als bedoeld in artikel 3.3.a van de Wet op de Ruimtelijke Ordening. Verder kan in het belang van de archeologische monumentenzorg worden bepaald dat de aanvrager van een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet een rapport dient te overleggen als bedoeld in artikel 39, tweede lid en kan worden bepaald dat aan een reguliere bouwvergunning als bedoeld in artikel 44, eerste lid, van de Woningwet voorschriften kunnen worden verbonden als bedoeld in artikel 39, derde lid, van de Monumentenwet. Zowel aan een aanlegvergunning als uitzondering kunnen voorschriften worden verbonden in het belang van de archeologische monumentenzorg.

Bij de bepaling van de uitzonderingsdrempels voor archeologisch wordt een combinatie van factoren, in acht genomen, te weten: a) de specifieke aard van de cultuurhistorische / archeologische waarden, b) het oppervlak van het te ontwikkelen terrein en c) de diepte van de bodemingreep. Volgens deze systematiek gelden in Amsterdam dertien beleidsvarianten:

- 1: gebieden met bekende archeologische waarden. Aangezien hier met zekerheid archeologische overblijfselen aanwezig zijn, is bij elke bodemingreep ongeachte het oppervlak of de diepte archeologisch onderzoek noodzakelijk
- 2: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 50 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- 3: gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog aanwezige historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. Deze gebieden zijn onbebouwd of de bebouwing dateert van vóór de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
- 4: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs nog in het landschap zichtbare historisch infrastructurele assen / in historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 100 m² en minder dan 1,00 m onder maaiveld.
- 5: bebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting langs voormalige (overbouwde of opgehoogde) historisch infrastructurele assen / in een historische woonkern buiten het historische centrum van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 2,00 m onder maaiveld.
- 6: onbebouwde gebieden met een hoge archeologische verwachting in de landelijke periferie van Amsterdam. Hier liggen archeologische vondsten dicht aan het oppervlak, zodat relevante archeologische lagen kunnen zijn opgenomen in de bouwvoor. De bouwvoor heeft gemiddeld een diepte van 0,3 – 0,5 m waaronder een eerste sporenveld zichtbaar wordt. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.

- 7: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit het einde van de 19de eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 1,00 m onder maaiveld.
 - 8: bebouwde gebieden met een lage archeologische verwachting in de voormalige (overbouwde of opgehoogde) landelijke periferie van Amsterdam. De bebouwing of ophoging dateert uit de 20ste eeuw. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 2,00 m onder maaiveld.
 - 9: terreinen met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn binnen het historische centrum van Amsterdam (tot en met de Vierde Uitleg: binnen de Singelgracht). Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 500 m².
 - 10: gebieden met een lage archeologische verwachting die als vaarweg in gebruik zijn buiten het historische centrum van Amsterdam. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij ingrepen in de waterbodem kleiner dan 10.000 m².
 - 11: gebieden met een lage archeologische verwachting die onder water in het IJ liggen, of die als haven in het IJ liggen of die van oorsprong een opgespoten eiland (bijv. baggerdepots uit de 19de eeuw of eilanden zoals IJburg) zijn. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 4,00 m ÷ NAP.
 - 12: gebieden met een lage archeologische verwachting die in een droogmakerij liggen. Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 0,50 m onder maaiveld.
 - 13: gebieden zonder archeologische overblijfselen omdat hier al archeologisch onderzoek of grootschalig grondverzet heeft plaatsgevonden voor bijv. zware funderingen, kelders, tunnels ed. Er geldt daarom een lage archeologische met een uitzondering voor archeologisch onderzoek. Deze categorie plangebieden zijn wel indirect van belang voor archeologische planning omdat ze aanwijzingen geven voor de eventuele aanwezigheid van archeologische resten in omliggende gebieden.
- Voor alle beleidsvarianten geldt dat van het dieptecriterium alleen kan worden afgeweken als exacte gegevens over de bodemopbouw of de aanwezige verstoringen bekend zijn.

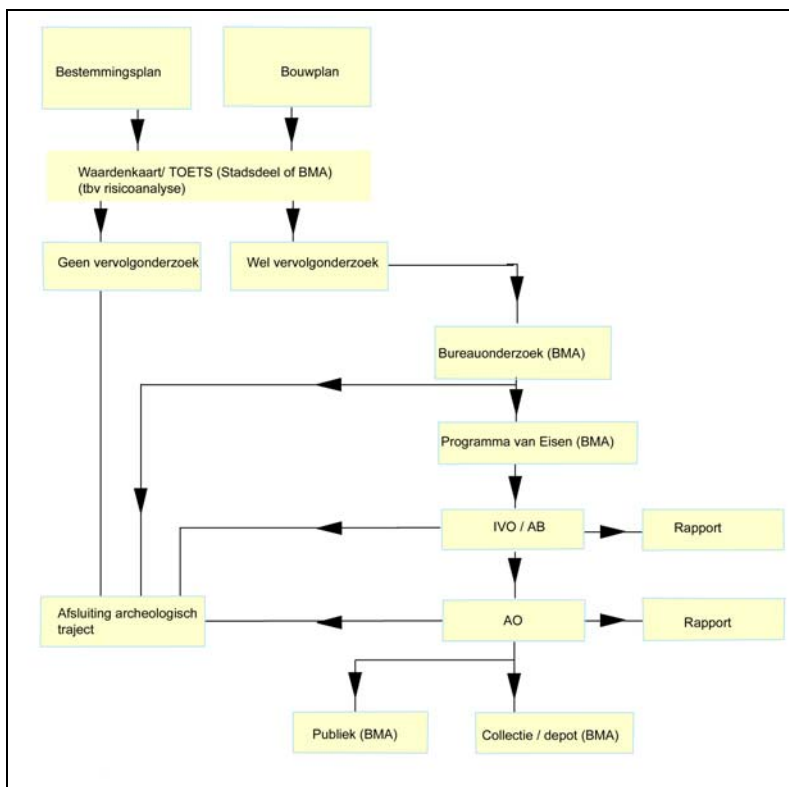
2.5 Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie

Voor de inpassing van archeologisch onderzoek in het proces van de ruimtelijke planvorming bestaat een standaard pakket van maatregelen waarvan de kwaliteitsnormen door het ministerie van OCW zijn opgesteld (KNA: Kwaliteitsnorm Nederlandse Archeologie). De maatregelen gaan uit van een gefaseerde aanpak, zodat per plangebied, al naar gelang de locatie, de aard van de bodemingreep en de archeologische verwachting, een op maat gesneden programma kan worden opgesteld. Er is sprake van een gefaseerde aanpak waarbij een onderscheid gemaakt wordt in het Bureauonderzoek (BO), eventueel gevolgd door het Inventariserend Veldonderzoek (IVO) en de Archeologische Opgraving (AO) of een Archeologische Begeleiding (AB).

Het IVO is bedoeld om de resultaten van het bureauonderzoek te toetsen. Het geeft inzicht in de aanwezigheid en toestand van de archeologische overblijfselen in de bodem. Een AO wordt uitgevoerd in geval er sprake is van een vindplaats met archeologische resten die volledig dienen te worden gedocumenteerd en geborgen.

Een AB houdt in dat er geen apart archeologisch onderzoek plaatsvindt voorafgaand aan het bouwproces, maar dat de bouwgreep onder begeleiding van een archeoloog wordt uitgevoerd. Volgens de vigerende KNA voorschriften kan dit alleen in geval van uitzondering, bijvoorbeeld wanneer er sprake is van een beperkte bodemingreep op een gewaardeerd terrein of een AMK-

terrein. Elke onderzoeksfase wordt afgesloten met een selectiebesluit. Hierin wordt vastgesteld welke delen van een plangebied in aanmerking komen voor verder archeologisch onderzoek of voor bescherming en welke delen van het plangebied verloren gaan zonder een archeologische opgraving (afb. 2). De wijze waarop de verschillende archeologische werkzaamheden worden uitgevoerd is afhankelijk van de omvang van de bouwlocatie, de aard van de archeologische resten en de opzet van het civiel technisch programma. Goede integratie van de het archeologisch programma in het bouwproces is een belangrijke voorwaarde voor efficiëntie in de uitvoering.

2 Stroomschema archeologisch onderzoek.

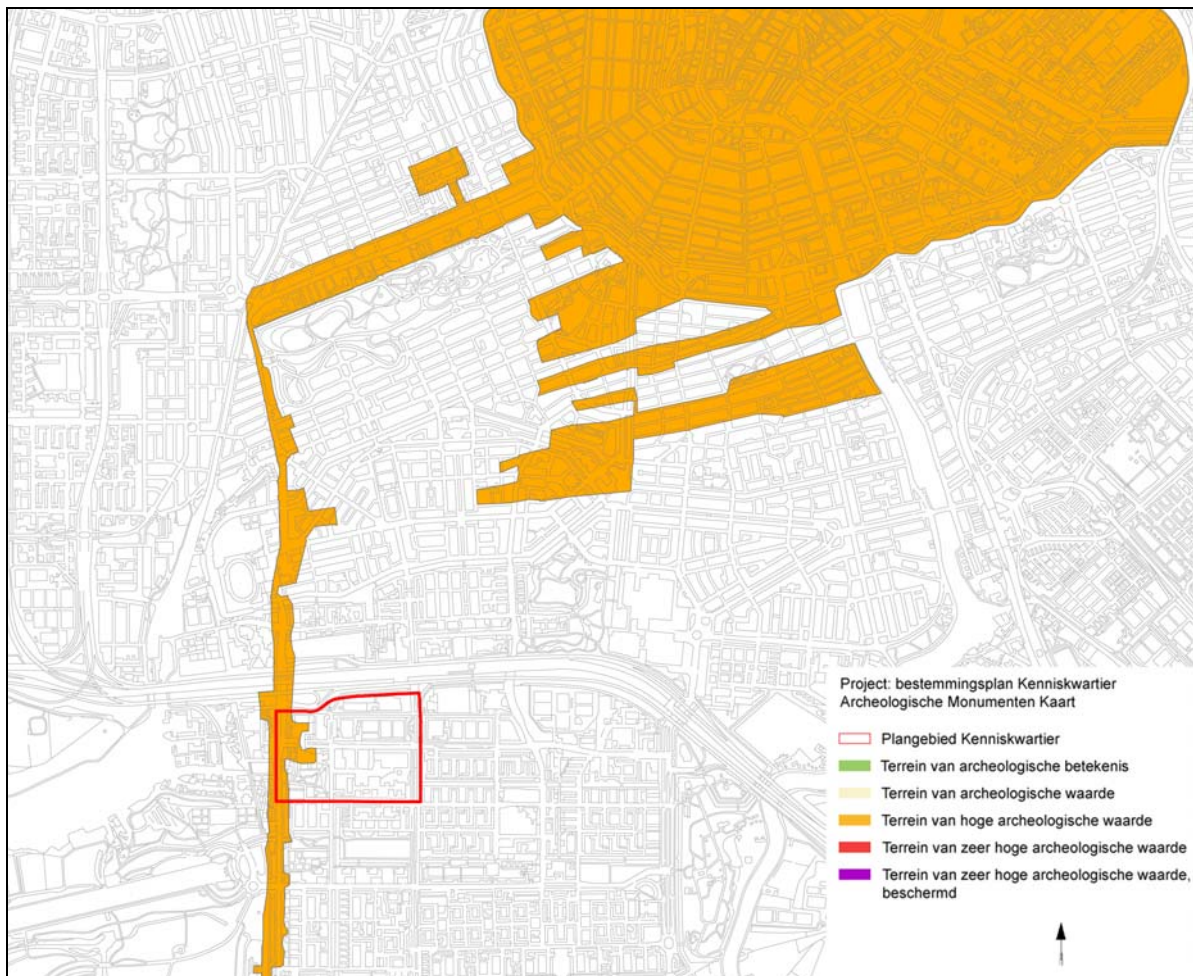
Indien een archeologische waardestelling in het kader van een bestemmingsplan geformuleerd wordt, zal hieruit pas een eventueel veldonderzoek voortkomen wanneer bouw aanvragen in het kader van het betreffende bestemmingsplan ingediend worden. Voor alle veldonderzoeken is een Programma van Eisen (PvE) vereist. Hierin zijn de kwalitatieve randvoorwaarden en onderzoeksvragen voor het werk vastgelegd. Het vormt de basis voor verdere planning en kostenraming. In het PvE wordt tevens beschreven of archeologische overblijfselen in de bodem bewaard kunnen blijven of dat opgraven van deze resten noodzakelijk is (selectiebesluit). Het PvE is onderdeel van de bouwprocedure. Het (laten) opstellen ervan behoort tot de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemer van het bouwplan.

Ondanks de maatregelen om vooraf archeologisch onderzoek in te plannen kunnen toevallig vondsten bij bouwprojecten worden aangetroffen. Hiervoor blijft de wettelijke meldingsplicht van kracht.⁷ Dit houdt in dat de uitvoerder of opdrachtgever de gemeente over de vondst dient te informeren zodat maatregelen ter documentatie of berging ervan getroffen kunnen worden.

⁷ Artikel 53 van de gewijzigde monumentenwet 1988.

2.6 Situatie bestemmingsplangebied Kenniskwartier

Binnen het plangebied zijn geen wettelijk beschermde archeologische monumenten aangewezen. Wel valt het plangebied deels binnen een zone waarvoor volgens de Archeologische Monumenten Kaart (AMK: terrein 14.611) en de provinciale Cultuur Historische Waardenkaart (CHW: MLA 245A) een hoge archeologische waardering geldt (afb. 3). Dit verwachtingsbeeld is algemeen van aard en dient in het kader van de bouwplanvorming nader te worden uitgewerkt. Het volgende hoofdstuk betreft een historisch topografische analyse ten behoeve van een specificatie en een ruimtelijk onderscheid van de archeologische verwachtingen.

3 Plangebied Kenniskwartier met rode lijn aangegeven op de Archeologische Monumenten Kaart (AMK). Het plangebied valt deels binnen een gebied met een hoge archeologische waardering (oranje, nummer 14.611). De Cultuurhistorische Waardenkaart van de Provincie Noord-Holland (CHW) komt overeen met het kaartbeeld van de AMK.

3 Bodemkunde en historie

3.1 Algemeen

Het huidige 'natuurlijke' landschap in en om Amsterdam wordt in grote mate bepaald door de landschapsvorming die zich voltrok in het Holoceen, de periode na de laatste IJstijd (vanaf ca. 10.000 BP). Er heerste toen vanaf ca. 4.000 BP een gematigd klimaat waarin veengroei mogelijk was. Toen ontstond hier in de kuststreek het zogenaamde Hollandveen. Het Hollandveen Laagpakket bevindt zich thans in de ondergrond tussen gemiddeld 4 - 5 m ÷ NAP en 2 m ÷ NAP en loopt plaatselijk door tot 0 m NAP. Dit natuurlijke landschap is omgevormd tot een veenweidegebied door middel van grootschalige veenontginningen, die in de 11de eeuw van start gingen.⁸ Bij de cultivatie van het landschap speelde de waterhuishouding een cruciale rol. Tegelijkertijd met de veenontginningen begon ook de aanleg van dijken en later in de 17de en 18de eeuw volgde de uitgebreide droogmakerijen waarbij grote watergebieden in Noord-Holland werden ingepolderd. Wat de vroegste bewoning van Amsterdam betreft dateren de oudste archeologische sporen van huizen tot nu toe uit de 12de eeuw. Rond de stad en met name op de hoger gelegen strandwallen in Noord Holland zijn vindplaatsen met bewoningssporen die teruggaan tot in de Bronstijd (ca. 2.000 - 800 v. Chr.).

De eerste bewoning van Amsterdam ontwikkelde zich in de 12de en 13de eeuw aan de Nieuwendijk/Kalverstraat en de Warmoesstraat/Nes. Met de aanleg van de (Nieuwezijds en Oudezijds) burgwallen in de 14de eeuw startte het proces van stadsvorming. De stad had eerst een aarden omwalling ('sciltraminge') als verdedigingswerk die in de laatste kwart van de 15de eeuw werd vervangen door een stenen stadsmuur. De laatmiddeleeuwse stad was omsloten door de huidige Singel aan de westkant en de Gelderse kade en Kloveniersburgwal aan de oostkant. In de periode 1585-1663 groeide de stad explosief door vier stadsuitbreidingen. Ten tijde van de Eerste Uitleg (1585-1586) verplaatste de stadsrand zich naar de huidige Herengracht en de Oudeschans. Bij de Tweede Uitleg (1592-1596) verschenen er vier nieuwe woon- en werkeilanden (Marken, Uilenburg, Rapenburg en Vlooienburg) aan de oostkant van de stad. In 1613 ontstond met de Derde Uitleg aan de westzijde van de stad de woon- en werkbuurt de Jordaan en het eerste deel van de grachtengordel tot aan de Leidsegracht. De vroeg 17de-eeuwse stad werd beschermd door een gebastioneerde aarden wal ontworpen naar de nieuwste fortificatieplannen uit Italië, voorzien van elf bolwerken. Met de Vierde Uitleg van 1663 werd in de Gouden Eeuw het halfcirkelvormige stadsplan van Amsterdam voltooid. Het oostelijke deel van de grachtengordel werd aangelegd over de Amstel en aan het IJ werden de drie oostelijke haveneilanden Kattenburg, Wittenburg, Oostenburg gerealiseerd. De nieuwe bakstenen stadswal (met nu in totaal 26 bolwerken) volgde met z'n gracht het tracé van de huidige Singelgracht.

De eerste woonwijken buiten de Singelgracht verrezen naar aanleiding van het uitbreidingsplan Kalff in 1877, gevolgd door een tweede ring na annexatie van grote delen van de gemeenten Nieuwer-Amstel en Sloten in 1896. De 20ste-eeuwse groei van de stad valt uiteen in vier fasen; bebouwing van de Baarsjes, Zuid en Oost in de twintiger en dertiger jaren, het door nieuwbouw aaneengroeien van voormalige dijkdorpen in Amsterdam Noord, de wederopbouwijken aan de westzijde van de stad (de Westelijke Tuinsteden) en de bebouwing van de voormalige Bijlmermeer in de zestiger en zeventiger jaren. Met IJburg borduurt de stad begin 21ste eeuw weer voort op het concept van vier eeuwen tevoren, het creëren van stedelijk areaal in en aan het IJ.

⁸ Veerkamp 1997, 10-31.

3.2 Historisch-topografische inventarisatie

Voor deze historisch topografische analyse zijn verschillende cartografische bronnen gebruikt, waaronder de kaart van Amsterdam en omstreken van Nicolaes Visscher (ca. 1700), de Topografische Militaire Kaart (1854), de Chromotopografische Kaart (ca. 1900) en de kaart van Publieke Werken (1936).

Het plangebied Kenniskwartier bevindt zich in de voormalige Buitenveldse Binnendijkse Polder. Binnen het plangebied ligt de historische ontginningsas de Amstelveenseweg. Langs deze weg bevonden zich diverse boerderijen. De Buitenveldse Binnendijkse Polder werd gebruikt als landbouwgebied.

4 Het plangebied op de Topografisch Militaire Kaart (1854).

3.2.1 Ontginningen

Tot de 13de eeuw vormde de omgeving van Amsterdam rond de Amstel één gebied: het Amstelland. Daarna werd het gesplitst in de ambachtsheerlijkheden Ouder-Amstel en Nieuwer-Amstel. De Buitenveldse Binnendijkse Polder lag binnen het rechtsgebied van Nieuwer-Amstel. Amsterdam hoorde tevens tot dit rechtsgebied, maar kreeg al snel autonome jurisdictie.

De ontginning van het Amstelland begon in de 11de of 12de eeuw, vermoedelijk vanuit de polder De Ronde Hoep, ten zuiden van Oudekerk aan de Amstel. Van deze polder verplaatsten de activiteiten

zich langs de ontginningsbasis de Amstel naar het noorden. De bedoeling was om het veen te ontwateren. Daarvoor werden haaks op de Amstel reeksen van evenwijdige sloten op 30 tot 100 m afstand van elkaar gegraven naar bestaande veenrivieren. Aan de kopse kant verrezen boerderijen op huisterpen en ontstond de voor het veenlandschap typerende lintbebouwing. Als bijkomend gevolg van de ontwatering van het veen daalde het maaiveld en werd de grond weer natter. Aangezien de akkers bloot kwamen te staan aan overstromingsgevaar werden ter bescherming achter- en zijkaden aangelegd. Ondanks deze maatregelen zette de vernatting van de percelen zich door.⁹ Daarom bracht men nieuwe stroken veen in cultuur. Bij de verlenging van de kavels schoof ook vaak de bewoning op. De achterkade werd dan als secundaire ontginningsas in gebruik genomen.¹⁰ Dit zogenaamde slagenlandschap is nog duidelijk te zien op historische kaarten (afb. 4).

Door de daling van het maaiveld was men in de 14de en 15de eeuw gedwongen om maatregelen te nemen tegen de wateroverlast door middel van de aanleg van dijken, sluizen, watermolens en molenweteringen. De Amstelveenseweg was oorspronkelijk een achterkade van de ontginning die de Amstel als basis had. De waarschijnlijk in de 16de eeuw opgehoogde kade diende als kering tegen het water uit het achterliggende veengebied.

5 Het plangebied (rode lijn) op de kaart van Visscher (ca. 1700).

⁹ Borger 1987, 16-17.

¹⁰ Stol 1993, 29.

3.2.2 Bebouwing langs de Amstelveenseweg

Dit deel van de Buitenveldse Binnendijkse Polder was vanaf de 17de eeuw voornamelijk als land- en tuinbouwgebied in gebruik. Vanwege de economische bloei en de internationale welvaart nam de vraag naar agrarische producten toe. Hierdoor werd de directe omgeving van Amsterdam van steeds groter belang voor de groentevervoorziening.

De polder diende niet alleen als voorraadschuur van de stad, het buitengebied was tevens een gewild stedelijk recreatiegebied. Amsterdamse patriciërs lieten in de landelijke omgeving weelderige buitenplaatsen en pleziertuinen bouwen.¹¹ Aanvankelijk hadden deze hofsteden een overwegend agrarische functie. In de zomer werden de hofsteden door de stedelingen als buitenhuis gebruikt.¹² Veel boerderijen, buitens en uitspanningen lagen aan weerszijden van de Amstelveenseweg die in die periode een belangrijke verbindingsweg tussen Amsterdam en Amstelveen werd. Dit duurde voort tot in de 20ste eeuw. Op de kaart van Visscher uit ca. 1700 worden langs deze route een reeks van dergelijke locaties weergegeven (afb. 5).

Binnen het plangebied lagen zes boerderijen. Hun namen komen afwisselend voor op verschillende topografische kaarten en kunnen worden achterhaald met onder meer de Topografische Militaire Kaart (1854, afb. 4), de Chromotopografische Kaart (ca. 1900) en de kaart van Publieke werken uit 1936 (afb. 7). Aan de oostzijde van de Amstelveenseweg lagen van noord naar zuid de boerderijen 'Amstelland' (afb. 6), 'Kent U Zelfve', 'Huis te Velde', 'Werk en Rust', 'Het is niet Anders' en 'Zorg meer'. De boerderijen 'Amstelland' en 'Huis te Velde' lagen niet direct aan, maar op enige afstand van de Amstelveenseweg.

6. Voorbereiding voor de bouw van het Academisch Ziekenhuis in 1957. Links boerderij Amstelland (foto SAA).

3.2.3 Verstedelijking

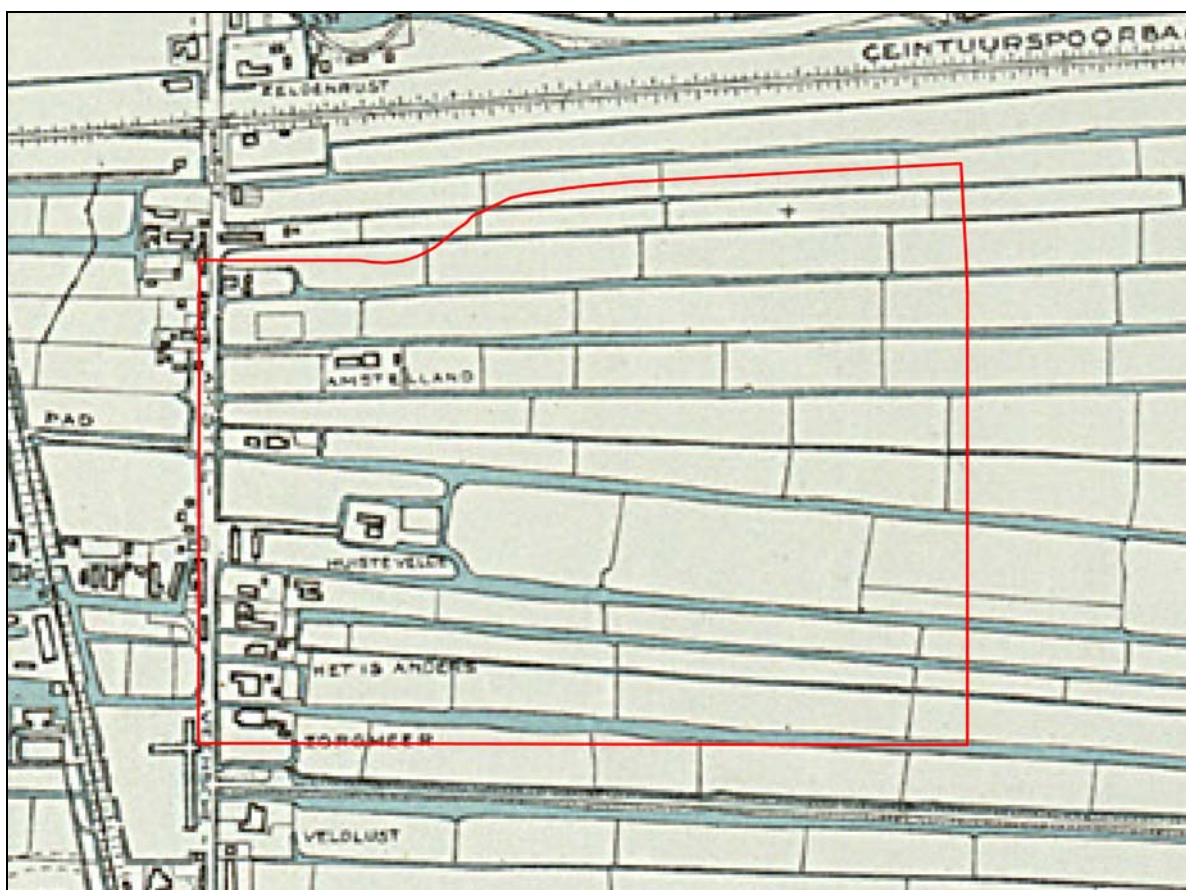
Tot de 20ste eeuw bleef dit deel van de Binnendijkse Buitenvelderse polder een landelijk gebied. Als gevolg van de bevolkingsgroei annexeerde Amsterdam in 1896 delen van deze polder. In 1917 ontwikkelde Berlage het bekende Plan-Zuid. Het uitbreidingsplan omvatte naast het toenmalige gemeenteareal ook de aangrenzende randgemeente, die in 1921 grotendeels door Amsterdam

¹¹ Ram 1964, 162.

¹² Meischke 1958, 140-1

werden geannexeerd. In de jaren '20 werd het gebied ten noorden van de ringweg volgebouwd met woonblokken. In de jaren vijftig en zestig werd de wijk Buitenveldert aangelegd.

Tekeningen uit het Centraal Tekeningen Archief van de Dienst Publieke Werken geven een goed beeld van de ruimtelijke ontwikkeling binnen het plangebied Kenniskwartier.¹³ In de eerste helft van de 20ste eeuw is de oorspronkelijke verkaveling met de bijbehorende boerderijen nog aanwezig. In de jaren '40 worden huizenblokken langs de Amstelveenseweg aangelegd. Bij de aanleg van het VU Medisch Centrum in de jaren '50 zijn de sloten gedempt, is het gehele terrein opgehoogd en zijn de boerderijen gesloopt.

7. Het plangebied op de kaart van Publieke Werken uit 1936.

3.3 Archeologische inventarisatie

In de plangebieden is tot op heden geen archeologisch veldonderzoek uitgevoerd. Concrete aanwijzingen over de kwaliteit van archeologische sporen zijn daarom niet voorhanden. De kwaliteit van eventuele archeologische resten dient daarom op basis van archeologisch veldonderzoek dat in de nabije omgeving is uitgevoerd, te worden geschat. De vondsten en structuren die op deze vindplaatsen werden gedocumenteerd verschaffen nadere informatie over de geschiedenis en topografie van de Amstelveenseweg en omgeving. Ze zijn een goede graadmeter voor de aanwezigheid van archeologische overblijfselen binnen het plangebied. In de nabijheid van het plangebied zijn de volgende veldonderzoeken uitgevoerd:

¹³ Centraal Tekeningen Archief: Dienst Publieke Werken: microfiches nrs: 31612, 33810 en 33781 ophogen grond ten behoeve van het Medisch Centrum Vrije Universiteit.

Amstelveenseweg / Boomschorshuisje (AVW)

In 1998 is op het terrein van het voormalige Boomschorshuisje aan de Amstelveenseweg (AVW) een archeologische opgraving uitgevoerd. Hierbij zijn sporen van een ontginningssloot en een middeleeuwse terp uit de 13e eeuw aangetroffen. Daarnaast zijn overblijfselen van de eerste bakstenen bebouwing langs de Amstelveenseweg gedocumenteerd. De bebouwing dateerde van rond 1600. De bevindingen tijdens het onderzoek gaven nieuwe informatie over de stedelijke ontwikkeling van Amsterdam en de onmiddellijke periferie in de 17de-19de eeuw.¹⁴

Frans Ottenstadion (AVW1)

In 2004 is op het terrein van het Frans Ottenstadion aan de Amstelveenseweg (AVW1) een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) uitgevoerd. Het terrein was opgehoogd met een bijna vier meter dik zandpakket. Hoewel de archeologische waarnemingen werden belemmerd door het voortdurend afkalvende zand, werd duidelijk dat van archeologische sporen of resten van de natuurlijke ondergrond geen sprake was onder het 2,5 tot plaatselijk 4 m dikke ophogingspakket. Aangezien de oorspronkelijke bodem zich in dit deel van de stad op 2 m ÷ NAP onder een opgebrachte zandlaag van ruim 2 m bevond, is het oorspronkelijke maaiveld van het veenweide gebied ooit gedeeltelijk afgegraven voordat het terrein werd opgespoten met zand. Ook kan het zijn dat deze bodemlaag onherkenbaar is samengeperst door de druk van het bovenliggende opgespoten zand.¹⁵

Wat de bodemopbouw van het plangebied betreft, bestaat de bovenste laag vanaf het huidige maaiveld uit recent aangebrachte grond. Het oorspronkelijke polderpeil bevond zich in de Buitenveldse Binnendijkse Polder op ca. 2,00 m ÷ NAP.¹⁶ Op basis van de huidige maaiveldhoogte (ca. 0,80 m ÷ NAP) kan er vanuit gegaan worden dat eventuele archeologische sporen of vondsten op een diepte van ca. 1,20 m onder het huidige maaiveld liggen. Ten aanzien van de archeologische kwaliteit van de ondergrond van het plangebied is bekend dat bij de aanleg van Buitenveldert en het VU Medisch Centrum in de jaren vijftig van de 20ste eeuw de oorspronkelijke bebouwing is weggehaald en het gebied met zand is opgehoogd. Deze werkzaamheden kunnen de archeologische kwaliteit van de ondergrond aangetast hebben.

¹⁴ Veerkamp & Van Thoor 2003, 2-16.

¹⁵ Gawronski & Veerkamp 2007, 10-12.

¹⁶ Dienst der Publieke Werken 1967, 290-294

4 Archeologische verwachtingskaart

Op basis van bovenstaande inventarisatie (hoofdstuk 3) zijn binnen het plangebied Kenniskwartier materiële overblijfselen te verwachten die samenhangen met het gebruik van de Buitenveldse Binnendijkse polder van de 12de eeuw tot en met de 20ste eeuw. Dit leidt tot een verwachtingskaart van archeologische materiële neerslag voor het plangebied.

Archeologische verwachtingszones

Begrenzing plangebied

Zone A: Amstelveenseweg

Betreft het tracé van de Amstelveenseweg waarover sinds de 12de eeuw mensen zich verplaatsten en goederen werden vervoerd. De materiële neerslag betreft losse vondsten, afval en sporen van de weg- of dijkstructuur. Vanwege de herinrichting van het plangebied in het midden van de 20ste eeuw zijn geen sporen meer te verwachten.

Zone B: bewoning langs de Amstelveenseweg

Hier kunnen sporen voorkomen die verband houden met bewoning langs de Amstelveenseweg tot de herinrichting van het terrein in de jaren '50 van de 20ste eeuw. Het gaat om funderingen en sporen zoals beerputten, tuinen en afvallagen. Dergelijke sporen hebben een hoge dichtheid en sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

Zone C: boerderijen

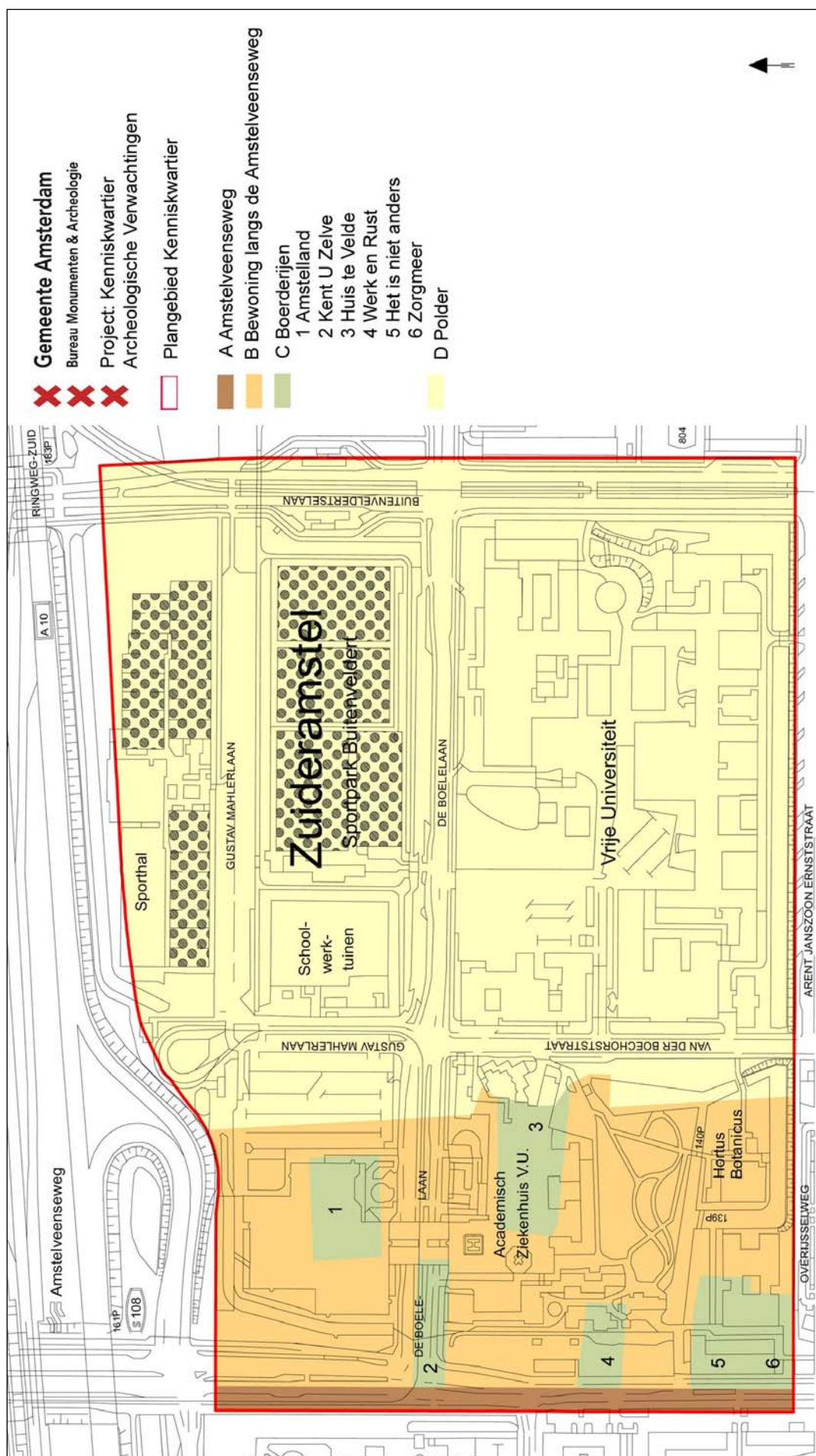
Betreft de zone van de zes genoemde boerderijen aan de oostzijde van de Amstelveenseweg (zie paragraaf 3.2.2). De materiële neerslag betreft sporen van ophogingen, gebouwen, losse vondsten en afval. Vanwege de lange gebruikperiode hebben de archeologische sporen een hoge dichtheid en een sterke onderlinge samenhang. De archeologische verwachting is daarom hoog.

1. Amstelland;
2. Kent U Zelve;
3. Huis te Velde;
4. Werk en Rust,
5. Het is niet anders;
6. Zorgmeer

Zone D: polder

De materiële neerslag betreft sporen van bewoning en landgebruik en losse vondsten van de 12de eeuw tot en met de 20ste eeuw. Dergelijke overblijfselen hebben een geringe onderlinge samenhang en een wijde verspreiding. De archeologische verwachting is daarom laag.

5 Archeologische beleidskaart

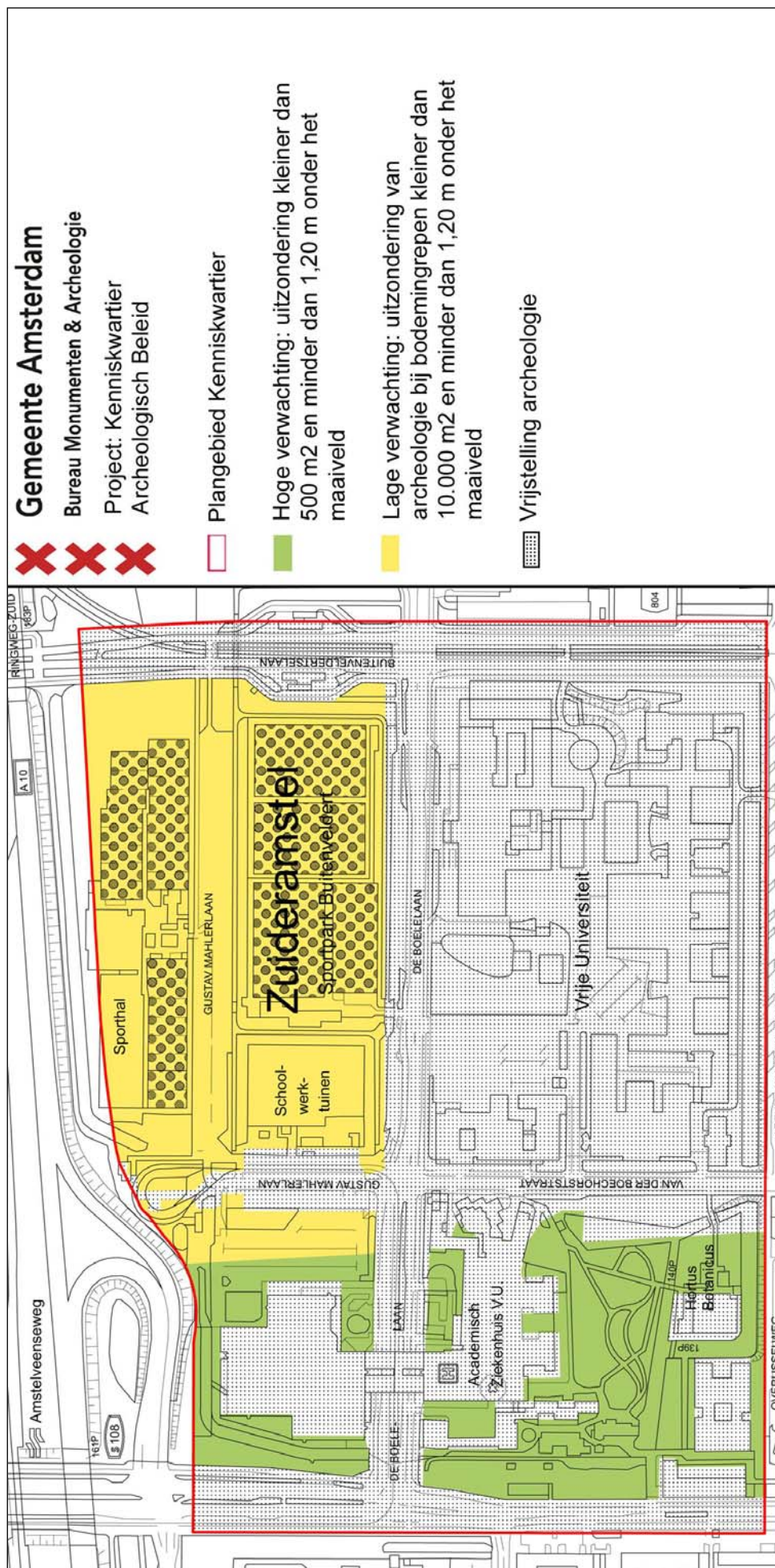
De archeologische beleidsadvieskaart van het plangebied Kenniskwartier is bedoeld als een schematisch ruimtelijk overzicht van de maatregelen die nodig zijn voor de zorg voor het archeologische erfgoed binnen bepaalde zones of locaties in de plangebieden. De verwachtingen worden gekoppeld aan de huidige toestand van het terrein en mogelijk opgetreden bodemverstoringen. De clustering van de verwachtingszones resulteert in een beleidskaart met daarop zones met bijbehorende specifieke beleidsmaatregelen (zie paragraaf 2.4).

Archeologische Beleidszones op basis van de archeologische verwachtingszones en verstoringen

- Begrenzing plangebied
- **Beleidscategorie 5 bij hoge verwachting (delen van verwachtingszone B en C)**
Uitzondering van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 500 m² en minder dan 1,20 m onder maaiveld.
- **Beleidscategorie 8 bij lage verwachting (een deel van verwachtingszone D)**
Uitzonderingen van archeologisch veldonderzoek geldt bij bodemingrepen kleiner dan 10.000 m² en minder dan 1,20 m onder maaiveld.
- **Beleidscategorie 13 bij lage en negatieve verwachting (verwachtingszone A, en delen van verwachtingszones B, C en D)**
Vanwege de hoge mate van verstoring en de lage verwachting, zijn deze delen van het plangebied vrijgesteld van verdere archeologische maatregelen.

Voor de uitvoering van archeologisch veldonderzoek, zoals een Archeologische Begeleiding (AB), een Inventariserend Veldonderzoek (IVO) of een Archeologische Opgraving (AO), is een archeologisch Programma van Eisen (PvE) vereist.

Voor het gehele plangebied geldt dat ook in geval geen archeologisch veldonderzoek vereist is en er toch archeologische overblijfselen ouder dan 50 jaar bij bouwwerkzaamheden aangetroffen worden, deze bij de gemeente aangemeld dienen te worden, zodat in gezamenlijk overleg met de opdrachtgever maatregelen getroffen worden tot documentatie en berging van de vondsten.

Conclusie

Het voorliggende archeologische bureauonderzoek is uitgevoerd in het kader van de herinrichting van het Kenniskwartier.

In het plangebied Kenniskwartier zijn drie archeologische beleidszones onderscheiden (zie hoofdstuk 5). Elke zone kent een gespecificeerde beleidsmaatregel (beleidscategorie) die bepaalt in welk geval archeologisch onderzoek nodig is. De noodzaak tot archeologisch onderzoek is afhankelijk van de aard van de bodemingreep (de oppervlakte en de diepte).

In de eerste zone (met een hoge archeologische verwachting) is archeologisch onderzoek noodzakelijk indien de bodemverstoring groter is dan 500 m² en dieper is dan 1,20 m onder maaiveld.

In de tweede zone (met een lage archeologische verwachting) is archeologisch onderzoek noodzakelijk indien de bodemverstoring groter is dan 10.000 m² en dieper is dan 1,20 m onder maaiveld.

De derde zone (met een negatieve verwachting) wordt vrijgesteld van verder archeologisch onderzoek.

De noodzaak tot archeologische maatregelen kan worden vastgesteld wanneer het bouwplan zodanig is uitgewerkt dat oppervlak en diepte van de bodemingrepen bekend is.

Bij de opstelling van het bestemmingsplan Kenniskwartier dienen zowel de zone met een hoge als de zone met een lage archeologische verwachting met een dubbelbestemming op de plankaart te worden weergegeven. In de bijbehorende regels kunnen bovenstaande beleidscategorieën worden verwerkt (zie hoofdstuk 2 en 5).

Bronnen

Digitale bronnen

Cultuur Historische Waardenkaart provincie Noord-Holland. <http://chw.noord-holland.nl>
Archeologisch Informatiesysteem (ARCHIS)

Literatuur

BMA, *Ruimte voor Geschiedenis. Beleidsnota Monumenten en Archeologie* Amsterdam 2005-2010, Amsterdam 2005.

Borger, G.J., 'Ontgonnen, bedijkt, bebouwd. De agrarische voorgeschiedenis van het stedelijk gebied,' in: Heinemeijer, W.F. & Wagenaar, M.F., *Amsterdam in kaarten. Verandering van de stad in vier eeuwen cartografie*, Antwerpen 1987, 16-17.

Dienst Publieke Werken, 'Het bouwrijpmaken van terreinen', *Ons Amsterdam* 19/10, 1967, 290- 294.

Eerden, R. van, 'De archeologische reservaten van 'Malta'', *Archeobrief* 12, 2, 2008, 13-18.

Gawronski, J. & J.A.G. Veerkamp, *Frans Ottenstadion. Inventariserend veldonderzoek Amstelveenseweg*, Amsterdamse Archeologische Rapporten 13, 2007.

Meischke, R., 'Het Amsterdamse buitenhuis in de eerste helft van de zeventiende eeuw.', *Amstelodamum* 45 (1958), 133-141.

Provincie Noord-Holland, *Cultuur Verbindt. Cultuurnota 2005-2008 Provincie Noord-Holland*, Haarlem 2004.

Ram, B., 'Ook aan Amstel's boorden fluistert nog iets van een ver verleden', *Ons Amsterdam* 16 (1964), 162-169.

Stol, T., *Wassend water, dalend land. Geschiedenis van Nederland en het water*, Utrecht/ Antwerpen 1993.

Veerkamp, J.A.G., 'Mammoeten in Amsterdam? Een inventarisatie van archeologische aandachtspunten bij de aanleg van de Noord/Zuid Metrolijn', Amsterdam 1997.

Veerkamp, J.A.G. & M.T. van Thoor, 'Boven en onder de grond: Tussen Amstelveenseweg en Schinkel.', *Magazine*, jrg. 2, nr. 1, Amsterdam, 2003, 2-16.

Afmelding:

Archiscode 30712

datum 21-04-2010

Controle proces en waardestelling

prof. dr. J.H.G. Gawronski

Voor akkoord

datum 09-06-2010

Hoofd afdeling Archeologie BMA
Prof. dr. J.H.G. Gawronski

Colofon

Archeologisch Bureauonderzoek 10-039

Datum:	09-06-2010
Status:	Definitief
Redactie:	Prof. dr. J.H.G. Gawronski
Tekst:	Mevr. I. Lempke MA
Cartografie:	Dhr. R. Tousain

© Bureau Monumenten & Archeologie, Gemeente Amsterdam, 2010
Postbus 10718, 1001 ES Amsterdam, 020-2514900

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op enigerlei andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van BMA. BMA aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit de toepassing van de adviezen of het gebruik van de resultaten van dit onderzoek.